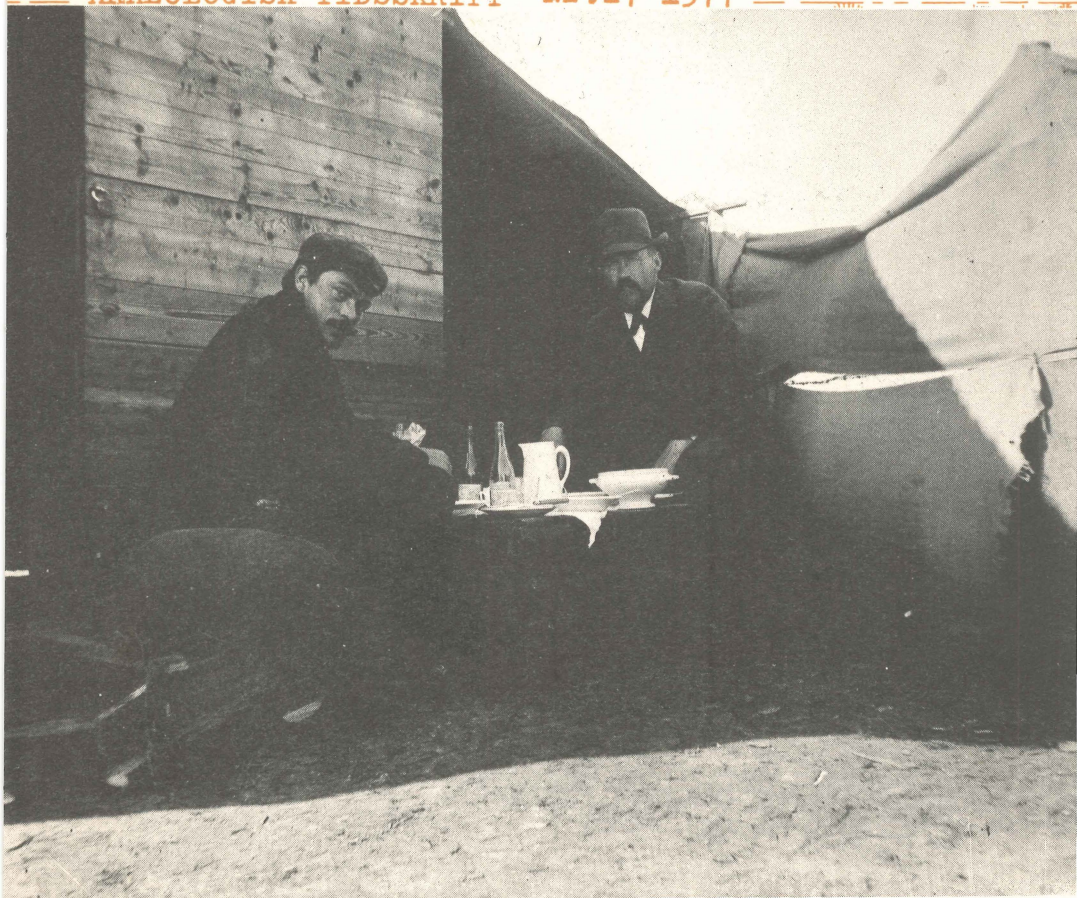

NICOLAY

ARKEOLOGISK TIDSSKRIFT Nr.27 1977

Osebergssommeren 1904

Haakon Shetelig (1877 - 1955)

Haakon Shetelig var sammen med A.W. Brøgger den dominerende skikkelse i norsk arkeologi i mange decennier. I sin ungdom studerte han under den kjente svenske arkeologen Oscar Montelius og norsk arkeologis nestor, Oluf Rygh. To lærere som på hver sin måte kom til å sette sitt preg på Sheteligs seinere forskning.

I 1901 ble Shetelig utnevnt til konservator ved Bergens Museum og dette museet ble siden hans arbeidsplass helt til han tok avskjed som direktør ved museet i 1942.

Foruten en rekke større vitenskaplige verksom omfatter materialpublikasjoner som "Vestlandske graver fra jernalderen", stilhistoriske verk som Osebergfundet Bind III, og det store verket om Vikingskipene, var Shetelig også en utmerket popularisator. Med godt utbytte kan man ennå i dag glede seg over hans framstilling av forhistorien i 1.ste bind av "Det norske folks liv og historie" og det lille skriftet "Hva Norges jord gjemmer".

Forside: Shetelig (t.v.) og Gustafson spiser
lunch under utgravningene på Oseberg

KRINGLER~ KAMMENE

Man skal ikke skue hunden på hårene verken når det gjelder fortidsminner eller andre ting her i livet.

Jeg skulle undersøke og fjerne to gravhauger for veivesenet i Akershus sist sommer. Haugene lå på gården Kringler Søndre i Nannestad. Den ene inneholdt bare kull, mens den andre skulle gi mange overraskelser.

Utseende var ikke særlig spennende. Halvparten var allerede tatt mye av overflatelaget var brukt til veiarbeide og i midten gikk det en plyndringssjakt. Var ikke oppbygningen av haugen og innholdet skadd ved plyndring, så var den det ved veiarbeide. Og skulle vi finne noe, måtte det bli et gravminne fra yngre jernalder lik 11 av de 14 tidligere gravfunnene som hadde kommet inn til Oldsaksamlingen fra Nannestad.

Men resultatene ble helt anderledes enn ventet. Haugresten skulle gi funn som ikke var av kostbar art, men med en så fin håndverksmessig og estetisk utførelse at de er verdt noen ord i Nicolay.

Under et lag av mindre stein og morenesand som må ha vært 14m. langt og ca. 10,5m bredt, lå det et lag av bruddstein med usedvanlig store dimensjoner. De største ble anslått til å veie opp mot 400 kg.

Under dette laget igjen ble det funnet tre sammenhengende brannflak med kullkonsentrasjoner på ca. 1m² og med ca. 1,5m avstand. Alle 3 gravene lå på rekke i NNØ-lig/SSV-lig retning og alle gravene inneholdt gravgods som vanligvis tillegges kvinnebegrovelser: kammer, spinnehjul og beinnåler, dessuten keramikkskår av ypperlig kvalitet, en nålliknende gjenstand, endel andre ornerte beinfragmenter og brente bein ikke bare av liket, men også av dyr.

Det er spesielt kammene, nålene og det ene spinnehjulet, alle laget av bein og dekorert på en førsteklasses måte, jeg gjerne vil komme inn på her.

Liket som var blitt begravet i den nordligste graven (grav 1), hadde fått med seg en kam som må ha vært gjenstand for både stolthet og glede (fig.1). Dessverre har alle sider bruddflater, så størrelsen og konturen på kammen kan ikke rekonstrueres.

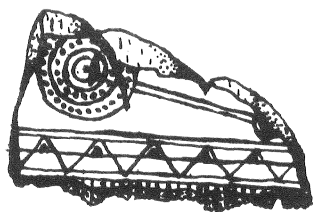

FIG. 1

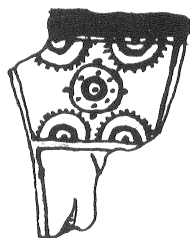

FIG. 2

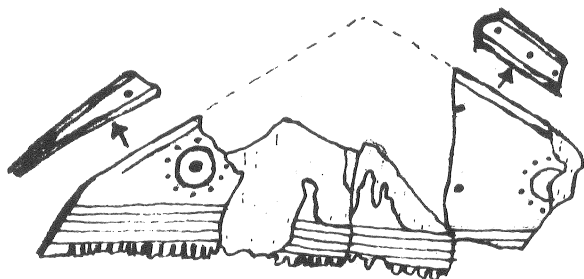

FIG. 3

FIG. 4.

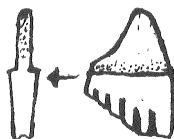

FIG. 5.

FIG. 1: Kam fra grav 1.

FIG. 2: Flat, tresidig beinnål fra grav 2. FIG. 3: kam som muligens hører sammen med nåla i et frisyresett fra grav 2.

FIG. 4: Den andre kammen i grav 2.

FIG. 5: Kam fra grav 3.

Håndverket i kammen er meget presist. På det 3,9 cm. lange fragmentet har ingen tinner blitt saget forbi avgrensningslinjen. Størrelsen på tinnene varierer svært lite. Antallet tinner varierer mellom 8 og 8,5 pr. cm. De er alle omhyggelig saget i samme retning, dvs. tilnærmet parallelle.

Sikksakkbårdens buer varierer også svært lite, kun med $\frac{1}{2}$ mm. Bare gjennom lupe kan man se at de uthulede trekantene i øvre sikksakkbuer er skåret med et skarpt, flatt redskap (kniv?), og ikke med et lite V-formet huljern.

Til sirkelmotivene må det ha vært brukt et passerliknende redskap.

Kvinnen som ble begravet i den midterste graven (grav 2), fikk med seg både spinnehjul, 2 nåler og 2 kammer av bein, alle fint dekorert. Spinnehjulet er ganske fragmentarisk, men ser ut til å ha vært dekket med punkt-sirkel dekor på alle sider.

De to fragmentene som må ha tilhørt en flat, tresidig beinnål, viser en rikhet på dekor som er sjelden (fig. 2). Den eneste upresisitet som kan sees, er at øverste, høyre halvsirkelmotiv på det største fragmentet ikke slutter ved avgrensningslinjen, men fortsetter til neste linje.

I tillegg til den flate beinnålen ble det også funnet fragmenter av en rund beinnål. Denne må ha vært dekorert, sannsynligvis ved hodet med et felt som består av diagonale linjer avgrenset på begge sider av doble, heltrukne linjer, alt fint innrisset.

Denne kombinasjonen av en flat, tresidig nål og en rund nål er vanlig i eldre jernalder. Oftest finnes de sammen med ytterligere en flat, tresidig nål og en køm.

Kammen som kan ha vært brukt sammen med dette settet, er så fragmentarisk at bare kantmotivene kan sees (fig. 3). Derimot kan konturen rekonstrueres. Den må ha vært bortimot 10 cm. lang.

Håndverket i kammen er mindre presist enn i kammen fra grav 1. Tinnenes tykkelse varierer med 5,5-7 tinner pr. cm. Håndverkeren har heller ikke vært så omhyggelig med å få tinnene parallelle.

Bruksmåten av dette settet var usikkert inntil O. Nicolaisens fant dem i uforstyrret tilstand ved utgravning av en gravhaug på Bremnes i Nordland i 1901. Her lå kammen i midten under kraniet på den døde kvinnen. Den runde beinnålen lå under kammen og de flate nålene lå med spissene pekende innover som vist i fig. 6. Gjenstandene må ha vært

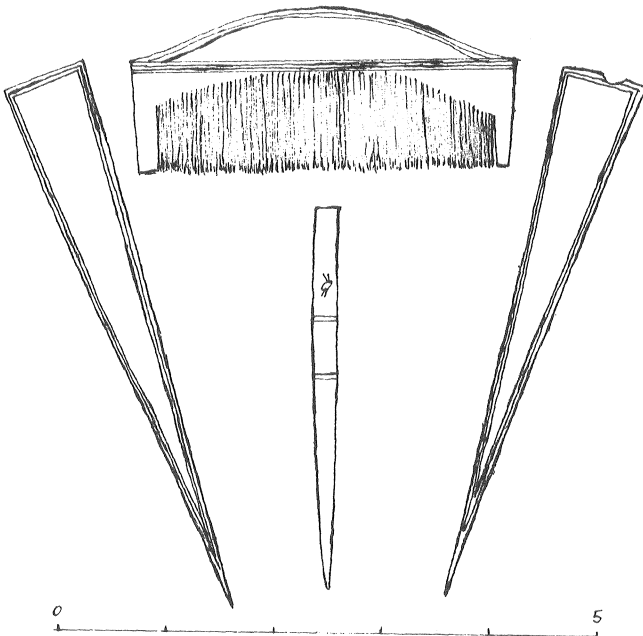

FIG. 6: ETTER O. NICOLAISSEN „UNDERSØKELSER I NORDLANDS AMT 1901“, AB. 1901, s. 92.

brukt til å holde frisyren på plass.

Th. Sjøvold peker på at de runde nålene alltid har et hull og foreslår at disse kan ha vært brukt i forbindelse med et hårnett. Jeg synes dette høres fornuftig ut. Av egen erfaring vet jeg at runde nåler vanskelig kan holde hår på plass, mens flate nåler er velegnet. Derimot blir runde nåler brukt til tekstiler, mens det må være en meget stormasket tekstil for ikke å bli ødelagt av de flate nålene.

Jeg kan tenke meg at kvinnen i grav 2 kan ha båret nålene og den ene kammen på denne måten: Håret ble samlet i en stor knute på bakhodet. Knuten ble dekket av et hårnett. Hårvalken ble festet inntil hodet øverst med kammen slik at dekoren stakk over hårknuten. På sidene ble knuten festet med de flate beinnålene slik at dekoren på disse kunne stikke ut fra håret framover mot ørene. Forat hårnettet skulle sitte på plass, ble en snor som satt ytterst i nettet, strammet rundt hårknuten og festet til hullet på den runde beinnålen. Denne ble festet et stykke ned på hårknuten hvis jeg skal dømme etter forholdet mellom den og kammen på Nicolaisens tegning. Den runde nålen vil på denne måten yt-

terligere feste hårnett og hårknote til bakhodet.

Men kvinnen i grav 2 med den fine frisyren oppsatt med kam og nåler hadde fått med seg enda en kam (fig. 4). Flere kammer i et funn er ganske vanlig i eldre jernalder.

Den andre kammen i gravfunnet foreligger i 3 fragmenter med bruddflater på alle smalsider. Utførelsen av denne kammen er slurvete sammenliknet med kammen i grav 1. Det er færre tinner pr. cm., 6 i forhold til 8/8,5. Tinnene er dessuten ujevne i størrelse og saget i ulike retninger. De doble halvsirkelene står i ulik avstand til hverandre og ved nest nederste linje over tinneraden er det et feilriss.

Et forvirrende trekk ved funnet er at det også ble funnet en liten jernnagle, 0,95 cm. lang, festet til et beinfragment.

Usammensatte kammer består bare av et stykke bein som er bearbejdet, mens sammensatte kammer har et midtre beinstykke hvor tinnene er saget inn, mens det ovenfor tinnene er festet en skinne på hver side som er dekorert. Disse skinnene er festet sammen med gjennomgående nagler lik naglen i grav 2. Ingen av de to kammene som ble funnet kunne ha vært sammensatt. Har det eksistert en tredje kam i denne graven hvor bare naglen er blitt funnet? Eller kan kammen med relieffdekor (fig. 4) ha vært en overgangstype mellom usammensatt og sammensatt hvor flere beinstykker er skjøtt sammen med små nagler. Tykkelsen på denne kammen er 0,6 cm. lengden på naglen er 0,95 cm. Når en regner med at naglehodene må stukket litt ut, blir det lite igjen til det skjøtende beinstykke.

I den siste og sydligste graven (grav 3) ble det funnet et 1,1 cm langt fragment av en sammensatt kam hvor skinnene må ha gått helt ut til kanten (fig. 5).

Dateringen på disse tre gravene kan være litt problematisk. Parallellt til dekoren på beinsakene har jeg bare funnet når det gjelder den andre kammen (fig. 4) i grav 2. Bården med punkter og halvsirkler tett sammen over parallelle linjer som avgrensing av tinneraden finnes også på en kam fra Voreim i Trøndelag. Dette funnet er dessverre ikke daterbart.

Relieffdekoren som sees i overkanten av fragmentene på denne kammen, forekommer på mange kammer på kontinentet og i Skandinavia mellom 50 e.Kr. og slutten av 200-tallet e.Kr.

To kammer fra Trøndelag har også denne dekoren. Den ene kammen er udaterbar, mens den andre synes å være like tidlig som de kontinentale.

I Sverige derimot ser det ut til at typen fortsatt er i bruk ut 300-tallet.

Ser vi på resten av funnet i grav 2, er frisyresettet generelt datert til 300-tallet med enkelte eksemplarer før og etter dette hundreåret. Grav 2 kan derved ikke være like tidlig som kammen i Trøndelag og tilsvarende kammer på kontinentet, men følge Sverige med en datering til 300-tallet.

Grav 1 er dessverre foreløpig udaterbar. Keramikkskårene er av fin kvalitet, men uornerte.

Grav 3 kan jeg derimot si litt om. Det har blitt pekt på at det er en viss kronologisk forskjell mellom sammensatte og usammensatte kammer, hvor de sammensatte skal være litt yngre enn de usammensatte. Begge typer forekommer riktignok samtidig gjennom lang tid. Generelt kan man si at flest usammensatte kammer finnes i romertid og flest sammensatte kammer i folkevandringstid, så kammen i grav 3 kunne være yngre enn de to andre.

Graveteknisk kan dette underbygges akkurat i dette tilfellet her på Kringler. Grav 1 og grav 2 ble begge dannet ved at likbålet ble samlet sammen og dekket med en liten haug med stein. Hvilke av disse to som var først, er umulig å si da plyndringssjakten forstyrret topplaget på grav 2. Derimot må grav 3 ha blitt dannet sist fordi da dette bålet var blitt samlet sammen, ble ikke bare disse bålrestene, men også de to andre småhaugene dekket med det enorme bruddsteinslaget. Til slutt ble det hele dekket og jevnet til med morenesand og deretter en kappe av små morenestein. Dette betyr ikke at det gikk lang tid mellom andre og tredje begravelse.

Denne nødgravningen i Nannestad viste seg ikke bare å kaste lys over en spesiell graveskikk (jfr. kjempesteinene i fyllmassen, de tre gravene på rekke, alle kvinnebegravelser), men også å gi oss opplysninger om eldre jernalder på Romerike som man visste lite om fra før av.

Fra denne perioden og i dette området var det overveiende i bruk en branngravskikk som levner minimalt av organisk materiale, og ble ikke gravgodset brent, ville jordforholdene snart ta knekken på det. Derfor er det uhyre sjelden at så store fragmenter av beingjenstander som kammene og nålene fra Kringler blir funnet.

Spørsmålet er bare om disse kvalitetsgjenstandene er innført til bygda eller om det har vært et blomstrende håndverksmiljø for beingjenstander i Nannestad. Hvem vet, kanskje har fantasi og håndverkstradi-

sjoner vært langt rikere på hele Østlandet enn oldsakene herfra vitner om.

Litteratur:

- Marstrander, L. 1977: "Inn-Trøndelag i romertid .En bosetningshistorisk undersøkelse."Upl. mag gradsavhandling i Nordisk Arkeologi.
- Nicolaiszen, O. 1901: "Undersøgelser i Nordlands amt." Ab. 1901.
- Petersen, Th. 1923: "Meldalsfundene." Norske Oldfund IV Kristiania
- Sjøvold, Th. 1962: "The Iron Age Settlement of Arctic Norway I" Tromsø/Oslo.
- Stjernquist, B. 1951: "Vå under jærnålderren." Lund.
- Thomas, S. 1960: "Studien zu den germanischen Kåmmen der rømi - sche Kaiserzeit." Arbeit-und-Forschungsberichte zur SÅchsischen Bodendenkmalpflege 8. Leipzig.

Guro Fredriksen

SVULTANUT- HELLEREN

Ulla - Førre prosjektet i nordre del av Rogaland og Agder er en tverrvitenskaplig undersøkelse som er kommet i stand på grunn av vassdragsutbyggingen i fylkene. Formålet med undersøkelsen er å kartlegge utnyttelsen av hei- og høyfjellsområdet opp gjennom tidene. Det man ønsker er å få kunnskap om hvilke deler av området man har utnyttet, og hvorfor man har utnyttet enkelte deler av området, både gjennom århundrene og innen det enkelte år, og hvor omfattende denne bruken har vært. Undersøkelsen av Svultanuthelleren er en liten brikke i denne store og viktige undersøkelsen.

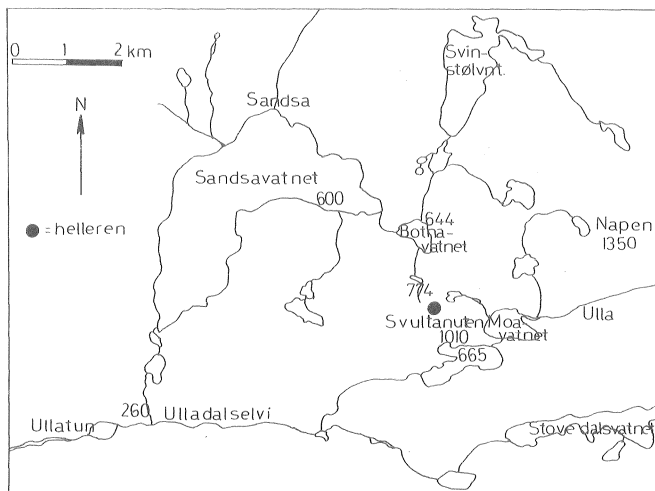

Fig.1 Kart over Sandsa-området. Området ligger øst for Sand i Ryfylket. (Kalkering av forf.)

Området ved Svultanuten ble registrert i 1975. Det ble da registrert 3 hellere og en innhegning på stedet. Vår heller er den største av disse tre, og ville antagelig blitt foretrukket som oppholdssted.

Før vi går over til selve undersøkelsen av helleren som fant sted sommeren 1976, skal vi se litt på terrenget rundt den. Helleren ligger ca. 800 m.o.h. og på nordsiden av Svultanuten, hvis høyeste punkt er 1010 m.o.h. Ca. 2 km. nordvest for helleren ligger det store Sandsavatnet, og ca. 1 km. øst for helleren, Moavatnet med seteren Nedre Moen. Terrenget faller bratt ned til disse to vannene. Helleren ligger i søndre skråningen av et skar som har retningen øst-vest. Nordskråningen er kledd med fjellbjørk og vierkratt, mens søndre skråning har en stenur. De fleste av stenene i denne uren er store som hus, og en av dem danner taket i helleren. Andre store stener danner vegger og gulv. I bunnen av skaret renner en liten bekk, og på sydsiden av denne er det flate, tørre, lune plasser dekket med gress.

Helleren er svært vanskelig å oppdage fordi åpningen er svært liten. Den er faktisk bare en sprekk mellom to stenblokker. Gulvflaten

i helleren er ca. 15 kvm. totalt, og høyden under taket varierer mellom 1,40 m. og 2,30 m. Helleren består av to rom. Hovedrommet er L-formet med lengderetningen NV - SØ. I den minste delen av L-en er gulvet høyere enn i resten (Platået). Noen steder så det ut til at taket og veggene hadde avflakninger. Det kan tyde på at det har vært ildsted her. Særlig i nordvestre del av helleren er det god trekk, noe som er en betingelse for at et ildsted skal kunne fungere. Fra platået kan man klatre opp i det andre rommet, som vi kalte bakrommet. Adkomsten hit er vanskelig da inngangen er sperret av to ganske spisse stenér. Gulvflaten i rommet er kvadratisk (1,40 x 1,40 m.) og høyden under taket er inntil 1,40 m. Hverken bakrommet eller platået hadde kulturlag. Derfor ble undersøkelsen av helleren konsentrert til den største delen av hovedrommet.

Helleren skulle totalgraves. Lengst i SØ lå kulturlaget innenfor en steinsirkel. På overflaten kunne det se ut som et oppbygget ildsted. Jorden var her gråbrunsort og løs. Det fantes noen trekullbiter i jorden , men ikke nok til at steinringen kunne ha fungert som ildsted.

Vest i hovedrommet lå den største og mest interessante delen av kulturlaget, her var jorden sort og inneholdt mye kull. Dette jordlaget var på det dypeste ca. 15cm tykt. Under kulturlaget lå det små og store sten - hvor av to store flate stener som kan ha dannet bunnen i et ildsted. Stenene lå oppå en stor stenblokk som gikk innunder veggene i helleren. Foruten kull inneholdt kulturlaget en del morkne trerester og en del småsten. Mellom stenringen og kulturlaget i vest lå det en ca. 30 cm bred stripe med kulturlag på tvers av hovedrommet.

Alle de tre delene av kulturlaget inneholdt de samme typer funn . De gjenstandene som ble funnet var, 5 biter av en skiferbakstehelle, små flintstykker, ildflint ? , en synål av jern og to jernfragmenter av brukne synåler, og brente og ubrente ben. Synålene ble funnet omtrent 15 cm under overflaten blant morkne trerester. Noen av trerestene var tydelig tilskåret og kan kanskje ha tilhørt en liten eske, til å oppbevare synålene i ?

Som beskrevet ovenfor er kulturlagenes farge og konsistens noe forskjellig i de enkelte delene av helleren. Dette kan tolkes på den måten at aktivitetene har foregått i den vestlige delen. De to store

Fig.2 Helleråpningen
Selve åpningen er
overfor og til vens-
tre for det mørkeste
partiet på bildet.
(foto forf.)

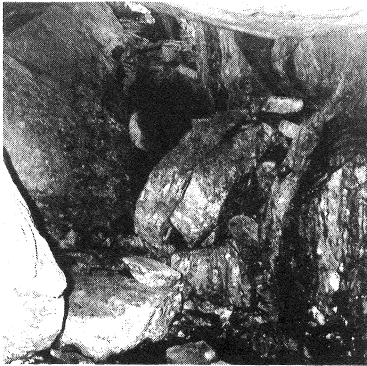

Fig.3 Platået innerst
i helleren med kultur-
laget i forgrunnen.
(foto forf.)

flate stenene som lå i kulturlaget kan ha vært fundamentet for et ildsted. Mengden av trekull og avskallingene i tak og vegger tyder på at det har ligget et ildsted nettopp her, og det eneste stedet som peker seg ut er disse flate stenene. Grunnen til at trekullet var spredd over hele området, kan være at man har jevnet aske og annet avfall utover for å få en jevn overflate. I sær i steiningen var det spisse sten under kulturlaget. Antagelig er jorden her fylt på for å jevne ut.

Når har helleren vært brukt - ? - Det er ingen forskjell på typen av funn i de forskjellige delene av helleren. Jeg vil derfor tro at helleren har vært brukt en eller flere ganger i en relativ kort periode. Helleren kan ikke ha vært mye brukt, dertil er kulturlaget for tynt. De eneste daterende gjenstandene er de 5 bitene av bakstehellen og disse kan bare gi en vid datering. Lignende baksteheller er funnet på Lyngaland, som er en folkevandringstidsgård (Petersen 1936). I. Martens har behandlet dateringen av denne gjenstandsgruppen i forbindelse med en undersøkelse av en hustuft fra middelalderen på Nordre Valldalseter i Røldal. Hun mener at man ikke har belegg for en så tidlig datering. (Martens 1973). Baksteheller av den type som vi fant i helleren forekommer svært ofte i utgravningene i våre middelalderbyer. I Gamlebyen er de funnet i kulturlag fra 1100-tallet og til 1400-tallet. (pers. medd. Peter Molaug).

Hvilken funksjon har helleren hatt, og hva slags mennesker har brukt den ? - Materialet fra helleren kan på det nåværende tidspunkt si svært lite om dette. Gjenstandene er svært få og tyder ikke på at helleren har hatt noen svært viktig funksjon i utnyttelsen av området. Baksteheller er ikke akkurat det man venter å finne så langt tilfjells, da disse antagelig ble brukt til flatbrødbaking. Sammen med synålene ville den tradisjonelle tolkningen være at kvinnene har oppholdt seg her, kanskje sammen med sin familie. Kanskje kunne vi vri litt på tolkningen og si at sykyndige menn har oppholdt seg her. Det kunne være greit å ha med seg et syskrin i tilfelle man mistet en knapp i skjort-en. Jeg vil dog ikke se bort fra den første tolkningen. De små bitene av bakstehellene kan ha hatt en sekundær funksjon som vi ikke kjenner til. Kanskje barn har hatt dem med som leketøy ? Eller de har simpelthen vært brukt til det formål de ble laget for ?

Det osteologiske materialet er enda ikke analysert, så vi vet ik-

ke om det stammer fra ville eller tamme dyr. Resultatene av disse vil kunne si om menneskene har brukt helleren som jakthytte eller ikke. Det er også samlet opp en del forkullet materiale som ved en analyse av eventuelle frø vil kunne fortelle om man har spist korn, bær eller annen vegetabilsk kost.

Vi kommer altså ikke så langt med materialet fra selve helleren.

Derfor skal vi i stedet se på miljøet rundt, og forsøke å finne ut om dette kan si noe om hellerens funksjon. Området ved Svultanuten er ikke noe egnet område for reinsdyr, dertil er det for mye sne om vinteren. De nærmeste fiskevann er Sandsavatnet, Botnavatnet som ligger like SØ for Sandsavatnet, og Moavatnet, men adkomsten fra helleren til disse vannene er bratt og derfor vanskelig. Jakt og fiske kan da ikke ha vært primærgrunnene for opphold ved Svultanuten. Da det er gode beitemuligheter i området, ser det ut til at dette har vært den primære grunnen for oppholdet her. NØ for helleren ligger innhegningen

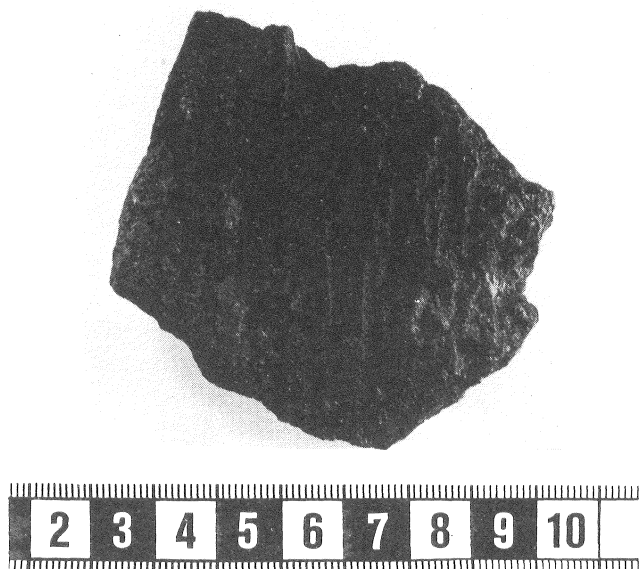

Fig.4 Del av bakstehelle (foto R. Johnsrud).

som ble omtalt innledningsvis. Denne er dannet av en lav steinmur mellom 6 store steinblokker . Størrelsen på det området som er innenfor murene er ca.10 x 20 m. og består av sten med gress i mellom.Denne innhegningen kan ha vært tilholdsstedet for tamdyr om natten.Ved sin beliggenhet gir den fin beskyttelse mot rovdyr, og det er god utsikt hit fra hellerinngangen.

Det er ikke naturlig å velge skaret ved Svultanuten for ferdsel over fjellet, så noe ofte brukt overnattingsted er helleren antagelig ikke. Jeg tror derfor at vi skal holde fast ved beitemulighetene som årsak til at helleren er valgt som oppholdssted.Det finnes et utall av hellere i Ulla - Førre området. Kanskje har man flyttet fra heller til heller med sine dyr om sommeren etter som beiten var oppbrukt? Beitemulighetene rundt Svultanuten er av relativt lite omfang og vil ikke kunne ha vært tilstrekkelige for en buskap gjennom en hel sommer.

Anne Merete Knudsen

Litteratur:

- I. Martens 1973: Gamle fjellgårder fra strøkene rundt Hardangervidda. U.Ø. Årbok 1970 -71.
J. Petersen 1936: Gamle gårdsanlegg i Rogaland II. Inst. for sammenlignende kult.forskn. Serie B XXXI

Fig. 5.
Svultanuten sett fra Sandsavatnet. Pilen viser hellerens plassering.(foto forf.)

UNNSKYLD~ VÅR FEIL!

VI BEKLAGER I

Av den innkomne post til redaksjonen må vi dessverre ta inn et brev angående NICOLAY nr. 25. Brevet er sendt oss av Steinar Sørensen som var forfatter av artikkelen "Fortidsminner på Hedemark". I brevet heter det blant annet:

" Det var med liten glede at jeg nylig leste min artikkel om fortidsminner på Hedemarken." "Jeg gjengir i det følgende en del feil som jeg har funnet ved en gangs gjennomlesning, særlig slike som forandrer meningen i det opprinnelige manuskript."

s.17 skal utgå, siden denne er identisk med første halvpart av side 19 Hedemark i overskriften skal være Hedemarken

på s.16, linje 4 er skrevet funn i stedet for levn.

på s.16, 3.avsnitt, 3. linje er skrevet hovedårene i stedet for hovedveiene.

på s.16, 3.avsnitt, 14.linje står skrevet for i stedet for på denne tiden.

på s.18, 2.avsnitt, 6.linje står etmmer istedet for et mer

på samme side er lite synbare falt ut i setningen: felter med lite synbare hauger og steinlegninger.

på s.20, 2. avsn.skall By i Veldre sløyfes.

på s. 21 skal stå tanken og ikke tankes.

på s.22, i siste avsnitt skal stå via i stedet for ved.

på s.23, 3.avsnitt er en linje falt ut. Her skal stå: "-- rundhorisont omkring seg. Her er ennå åpent beiteland som --".

på s.23, 3.avsnitt. 7.linje: her skal stå nærhet i stedet for merket.

Den nåværende redaksjon av NICOLAY beklager på vegne av den foregående redaksjonen de tabbene som er begått i Steinar Sørensens artikkel. Vi skal forsøke å forbedre oss.

VI BEKLAGER II

Det er kommet en del muntelige klager på utformingen av NICOLAYs middelaldernummer (nr. 26) Foruten enkelte trykkerimessige feil, bærer nummeret en del preg av å være et hastverksarbeide. Dette må vi dessverre si oss enige i. Vår eneste unnskyldning er at det var en helt ny og fersk redaksjon som overtok utgivelsen av NICOLAY, og at redak-

tøren av middelaldernummeret overskred tidsfristen for innlevering av manuskriptene med to måneder. Skulle vi i det hele tatt lykkes i å få utgitt tre nummer av NICOLAY i år måtte utgivelsen skje raskt. At den kanskje skjedde for raskt vil vi naturligvis beklage, men det er et ansvar som redaktøren av middelaldernummeret må være med å dele.

NICOLAY

Tidskrift for nordisk arkeologi. Utgis av studentene ved Universitetets Oldsaksamling.

Adresse: Universitetets Oldsaksamling

Fredriksgt. 2, Oslo 1 Postgiro 2050250

Utgitt med økonomisk støtte av Kulturstyret

Utkommer 3 ganger i året, årsabonnement n. kr. 15,-

Løssalg kr. 7,50 pr. nr.

Redaksjonskomite: Tom Haraldsen

Per Haavaldsen (ansv.)

Ellen Anne Pedersen (ansv.)

Bidrag mottas med takk. Artikler bør være illustrert med tegninger og eller fotografier og ikke større enn 10 maskinskrevne sider (med illustrasjoner). Manuskriptene returneres ikke uten at det foreligger skriftlig ønske om dette.

DEN HODELØSE MANNEN I MYRA:

Et "moselik" fra overgangen bronsealder/førromersk jernalder.

Høsten 1976 fant gårdbruker Einar Westgaard på Ry i Vang, Hedmark, et menneskeskjelett da han gravde en grøft i nærheten det nesten igjengrodde Rytjernet. Beinrestene lå på ca. 1,5 m dyp, og da det ikke var spor etter nedgravninger på funnstedet, kunne alt tyde på at skjelettet var svært gammelt. Rester av vannplanter og sneglehus over og i samme lag som beinrestene antyder at den døde var senket ned i åpent vann. Over liket var det lagt grener og bjørkestammer, og for å hindre at den døde skulle flyte opp var det hele dynget ned med store steiner. På en av steinene ble det funnet et stykke tvunnet reip. Nesten hele skjelettet var bevart og av store legemsdeler var det bare hodeskallen som manglet.

Da forfatteren kom til funnstedet, var de fleste knoklene tatt opp av myra. Det er derfor vanskelig å gi en beskrivelse av den dødes plassering, og mange spørsmål omkring funnet må derfor stå ubesvart.

Skjelettet var ikke det eneste funnet fra myra på Ry. Under opprensning rundt funnstedet kom det også for dagen to pinner med snittmerker og en stor flis hogd ut av en stokk. I masse tatt opp fra grøfta lå en stor knokkel som trolig stammer fra en hest (Bestemt av byveterinær Erik Holager, Hamar). Det er ikke mulig å avgjøre om dette beinet har noen forbindelse med de øvrige gjenstandene.

Det kunne ikke herske tvil om at funnet var meget gammelt, men å angi når den døde havnet i myra, var vanskelig. Cand. real. Helge Høeg har undersøkt myrprøver som ble tatt fra samme lag som skjelettet, og hans resultat var overraskende (muntlig meddelelse fra Helge Høeg den

Fig.1 Skjelettdeler
og bjørkestammen in
situ

23.11.1976). Ved å sammenligne pollenprøver fra Ry med kjente pollendiagrammer fra Hedemarken kom han fram til at den døde måtte være senket i tjernet en eller annen gang ved overgangen bronsealder/førromersk jernalder (ca. 500 - 400 f. Kr.). Dette resultatet ble senere bekreftet ved NTH i Trondheim hvor man radiologisk har datert en bit av bjørkestammen på figl til 470 ± 80 f.Kr. Dette betyr at det er 2/3 mulighet for at bjørkestammen ble hogd ned og plassert over den døde en gang mellom 550 og 390 f.Kr. I dette tilfellet er det godt samsvar mellom den radiologiske dateringen og dateringen ved hjelp av pollenanalyse. Det viste seg at den døde fra Ry var en middelaldrende mann som må ha vært ca. 1,85 m høy. Ennå har det ikke lyktes meg å finne ut om han var halshogd før han ble lagt i myra.

Med moselik menes uidentifiserte mennesker funnet i myr. Da det er vanskelig å finne et norsk ord som er dekkende foretrekker jeg å bruke

moselik som allerede er et begrep i arkeologien. Myrlik eller myr-mann/kvinne vil i tilfelle være en ny betegnelse. I Danmark var det i 1965 kjent 166 moselik, mens det tilsvarende antall for Sverige var 16 og i Norge 9 (Glob 1965:84). Moselikenes datering kan strekke seg fra steinalderen til det tyvende århundret, men hovedmengden av de som er datert kan plasseres mellom 400 f.Kr. - 400 e.Kr. (Glob 1965:77). Bevaringsgraden kan variere. I Danmark er det funnet flere moselik som er fullstendig bevart, mens det i andre tilfeller er bare skjelettet eller deler av mennesket som er kommet for dagen. Den døde kan være plassert i myra med eller uten klær. Bak et moselik kan det skjule seg en forbrytelse, en henrettelse eller en ulykke.

Utenom moseliket fra Ry tok Oldsaksamlingen i 1976 også hånd om et lignende funn fra Kolstad i Ringsaker, Hedmark. Etter funnomstendighetene kan også dette skjelettet være forhistorisk. Den døde, en eldre kvinne, synes å ha fått hodeskallen knust før hun havnet i myra. Bearbeidelsen av dette funnet er ennå ikke avsluttet.

Det er også funnet moselik utenfor Norden, og fenomenet synes å være nordvestgermansk. Funnfordelingen kan være tilfeldig. Den sier kanskje mer om i hvilke områder det er skåret ut mest torv i nyere tid enn om fenomenets utbredelse.

I forbindelse med de forhistoriske moselikene er det et spørsmål som reiser seg: Hvorfor har man i Norden i eldre jernalder plassert mennesker i myrer ?

Den romerske forfatteren Cornelius Tacitus skrev omkring år 100 e. Kr. et verk om germanerne (De origine, situ, moribus ac populis Germanorum). Om deres rettsvesen sier han blant annet: " Man kan reise anklager og føre prosesser som gjelder liv eller død, på tinget. Straffen skifter

etter forbrytelsens art: landsforødere og overløpere blir hengt i trærne; alle som er feige, vil slippe unna krigstjeneste eller lever et skamløst liv, blir druknet i sølete myrer og dekket med kvist. Disse forskjellige dødsdommer har den hensikt at selve straffen skal bringe forbrytelsen for dagen, men skjule skjendige handlinger."(Stang 1967:22)

I anførte avsnitt beskriver Tacitus rettsvesenet hos de germanske folk som romerne hadde lært å kjenne i det første århundret e. Kr. Tacitus er i sitt verk ofte noe tendensiøs og moraliserende idet han bruker germanerne som eksempler på hvordan romerske borgere burde være. Flere steder trekker han fram gode egenskaper som han savnet hos samtidens romere . Man må derfor ikke se bort fra at Tacitus har lagt stor vekt på at germanerne hadde dødsstraff for visse "skjendige" handlinger. Kanskje det å leve " et skamløst liv" ikke ble ansett som skjendig hos romerne i 1. århundre e.Kr.

Det er et langt sprang i tid og rom mellom germanerne ved Romerrikets grenser i første århundre e.Kr. og folk øst for Mjøsa i 4. eller 5. århundre f. Kr. Likheter ved myrfunnet fra Ry og den henrettelsesform Tacitus beretter om, kan være tilfeldig. Det er ingenting som tyder på at mannen fra Ry er druknet i myra. Rester av reipet og at hodet mangler , kan tyde på at han var henrettet før han ble senket i tjernet. Noen av de danske moselikene har hatt et reip eller en lærsnor rundt halsen. Dette tyder på at de var hengt eller kvalt før de ble skjult i myr.

De deler av Europa som var bebodd av germanere i eldre jernalder, omfatter store områder. Det er derfor lite trolig at rettsvesenet hos germanerne langs Romerrikets grenser var helt det samme som hos stammer i Norden. Trolig har det forekommet lokale forskjeller i håndhevelsen av lov og rett samt fullbyrdelsen av dødstraffen. Forhistoriske moselik fra Norden viser at kvinner og menn, gamle og unge ble henret-

Fig 2. Myrmannen, arkeologen og byveterinøren
(foto Ola Hoel)

tet på denne måten.

Det kan også ligge andre grunner bak at mennesker ble plassert i myr enn de Tacitus nevner. Man kan regne med at i eldre jernalder kan mennesker ha omkommet ved ulykker og drapsmenn kan ha skjult sine ofre i myrer. En annen mulig tolkning er menneskeofring. Moselik kan derfor være levninger etter rituelle henrettelser. De døde kan ha vært ofret til høyere makter.

Mosefunnet fra Ry viser en ting: Bygdene øst for Mjøsa var ikke folketomme i tidlig jernalder. Med unntak av en radiologisk datert flatmarksgrav fra Møystad i Vang er førromersk jernalder ikke representert i disse bygdene. Den tilsynelatende funntomheten kan skyldes liten arkologisk aktivitet eller at de folkene som bodde her i århundredene før

Kr. har satt spor etter seg som arkeologene ennå ikke har greidd å finne.

Per Oscar Nybruget

Litteratur:

Glob, P.V.1965: Mosefolket. København.

Stang, Nic. 1967:Så er sagt - 2, s.16 -31. Norsk oversettelse av "De origine, situ, moribus ac populi Germanorum".

FORMIDLING -

plikt og ansvar

Enten vi har ønsket det eller ikke, har arkeologene fått en vesentlig, og til en viss grad maktfylt, posisjon i samfunnet. Den økte utbyggingshastigheten i vårt land sammen med fornminnelovens forpliktelser gjør at vi i stadig høyere grad er en naturlig og nødvendig del av samfunnsmaskineriet. Men gjør dette det lettere å definere vårt totale sett av oppgaver, funksjoner og forpliktelser?

Anders Hagen sier det slik: " Til syvende og sist er arkeologens fremste oppgave nemlig av samfunnsmessig art. Han plikter å granske kulturverdier, bevare kulturverdier og formidle kulturverdier, slik at det samfunn han hører hjemme i er mest mulig tjent med hans virksomhet." (Viking XXXIV s.160.Oslo 1970).

De første to plikter Hagen nevner, gransking og bevaring, ivaretas i de fleste tilfeller direkte eller indirekte gjennom fornminneloven. Dette er samtidig både en stor fordel og en stor ulempe. Fordelene skulle det være unødvendig å komme inn på her. Men det er åpenbart at den også fører til en stor forringelse av selvvalgs mulighetene når det gjelder forskningsobjekter og potensielle prosjekter.

Etter en nødgravning vil det ofte reise seg nye problemer det var ønskelig å få klarlagt gjennom videre undersøkelse. Men for det første finnes det oftest ikke midler til det, og for det andre er det ofte ikke tid: Stadig nye pålagte nødundersøkelser ikke bare venter, men direkte trenger seg på. Dette må nødvendigvis føre til frustrasjoner hos håndheverne: Det blir verken tid, personlig overskudd eller midler til å foreta nødvendige bakgrunnsstudier, oppfølgingsarbeider eller formidling av resultatene. Dette vil være et like kjent som beklagelig fenomen for de fleste. Mange har vel også en forestilling om hvor feil-en kan ligge, slik at jeg ikke behøver å komme nærmere inn på det her.

Men la oss gå et skritt videre. Hagen avslutter artikkelen det tidligere er sitert fra, slik: "Uten at faget er villig til å innse dette (dvs. gransking, bevaring og formidling av kulturminner), vil det bli en eksklusiv akademisk disiplin med begrenset eksistensberettigelse".

Naturlig nok vil de mest presserende oppgaver som fornminnevern og administrasjon måtte prioriteres innen museenes nåværende struktur. Det beklagelige er at dette skjer på bekostning av formidling.

En bok om museum og museumsvirksomhet er nylig kommet ut i Danmark. Tittelen er "Hvad med museerne?", og forfatter er Torben Witt (Wormianum forlag 1977).

Kjernen i boka er, hva vi har å tilby publikum, hvordan tilbyr vi det, og hvordan ønsker vi å tilby det? På siste side i boka sier forfatteren om museenes formål, nemlig "at stimulere den historiske sans, og at søge at hjelpe den sentimentale fortidslængsel over i eftertanke --" (s. 102).

Akkurat som "nostalgi" er blitt et moteord, er flukten fra nå-tilstanden blitt en populær beskjeftigelse. Men når den illusoriske drøm om den sødmefylte fortid gror til å bli en myte, er det grunn til å være på vakt. Denne drømmen kan i og for seg lett forklares. I et overteknifisert industrisamfunn vil nødvendigvis en nær og direkte kontakt mellom menneske og natur virke som noe av en idealtilstand. Opplysnings-tidens motto "tibake til naturen", kan tyde på at drømmen om den "naturlige tilstand" ligger dypere i menneskesinnet enn industrialismens smule goder. Se bare hvordan folk med henrykkelse ferierer i primitive og trekkfylte hytter, med sure og rykende ovner, muselort i senga og selvfisket mat i steikepanna! Eller med hvilken glede vi vender kom-

fyren ryggen og steker vår mat over åpen ild!

Naturlighetsmyten trekker nok endel mennesker til museene. kanskje er det spesielt steinalderen, det fjerneste, det enkleste, det som er mest ulikt vår egen levemåte, som appellerer.

Men hva skal vi da la publikum møte i våre museer? Vår oppgave må være å møte fortidslengslen med realisme, med utstillinger og materiell som stimulerer "intellektets trang til at forstå forudsætningerne", den historiske sans (s.40).

Witt kommer med et instruktivt eksempel på hvor dypt den nostalgiske lengsel sitter i folk. En vandretstilling med tittel "Fra vore bøsteforeldres tid ", ble møtt med begeistring overalt hvor den ble besøkt. I originalutstillingen ble det imidlertid plassert en utstoppet rotte på taket av en bakgårdsdo. Mens radikale, nærmest marxistisk pregede tekster gikk upåaktet hen, ble rotta møtt med en strøm av protester. Rotta forstyrret det vakre bildet de gode borgere hadde av livet i det forrige århundre (s.88-89).

Dette eksemplet viser også noe annet, nemlig at det er i sammenheng med noe kjent at museumsutstillinger virkelig appellerer. Ved å gi forklaringer som relaterer det ukjente med det kjente, og som illustrerer forholdet mellom mennesker og skiftende omgivelser, kan vi bygge ganske vidtspennende forståelsesbroer. Også et forutsetningsløst publikum har krav på å få appellerende muligheter til å forstå sammenhenger og forutsetninger, til å få stimulert den før nevnte historiske sans. Dette berettigete krav må vi være villige til å oppfylle.

Et spørsmål som bør plage alle som arbeider innen rammen av et museum, er hvorfor så mange mennesker aldri, eller bare sporadisk, besøker våre museer. Verken Witt eller jeg mener det er publikum det er noe i veien med. En ting er at det er vanskelig å konkurrere med radio, TV, bøker, aviser, idrettsarrangementer og andre fritidsaktiviteter, men er egentlig andre rekreasjonsmedier definert som en utfordring av museumsarbeidere? Er i det hele tatt museet oppfattet som et mulig medium? Det er innlysende at vi føler vi har noe å tilby, at vi så å si ønsker å dele vår viten med folk vi deler en felles kulturarv med. Kjerneproblemet er om vi har tatt videreformidlingen høytidelig nok, om vi har innsett vårt ansvar overfor publikum, og om vi har formidlet vår viten på en riktig måte. En ting er at "den riktige måten" nok knapt eksisterer. På den annen side er det vel ikke lenger tvil om at serieutstilling / raritetskabinett er klart uriktig idag. Svaret på hvorfor så mange uteblir fra våre museer, er trolig at vi ikke er interessante nok, appellerende nok, aktuelle nok, i det hele tatt at vi ikke følger nok med i hva folk er opptatt av i tiden. Hva vi kunne tilby for 25 år siden kan vi ikke tilby idag.

En vanlig innvending blant folk er at museene er så kjedelige. Sant nok, mange museer er virkelig usedvanlig kjedelige. Men Witt sier som riktig er: "Det underholdningsmessige moment skal ikke undsiges, genkendelsens glæde som igangsætter skal heller ikke overses, og alvorlighedens hævede pegefinger må ikke fjerne gemytligheden fra museumsformidlingen. Sagen kan imidlertid godt behandles seriøst uden at blive højtidelig eller kedelig." (s.36).

En sovepute for mange kan være at jo ikke alle kan lage hver sin utstilling. Men det alle forskere kan gjøre, er å skrive og publisere

artikler som folk forstår, i aviser og tidsskrifter som folk leser; videre kan forskerne formidle sine undersøkelser og resultater gjennom omvisninger, foredrag osv. En beklagelig ting er at formidling og popularisering idag er lite meriterende aktiviteter i falig sammenheng. Dette kan skremme karriereforskerne vekk fra formidlingsoppgavene. I artikkelen " Utstillingsteknologi " argumenterer forøvrig A.W. Martinsen for at utstillingsteknologien legaliseres som et eget forskningsfelt (Museumsnytt nr.2, Oslo 1973). Dette kunne også bidra til at formidlingen ble tatt mer høytidelig.

Witts bok bør bli lest av mange, for den er en kolossal tankevekker og gir oss dårlig samvittighet. Denne dårlige samvittigheten bør vi så utnytte til å oppfylle de plikter Anders Hagen slår fast at vi har overfor det samfunnet vi fungerer i.

Anne-Sophie Hygen

INNHOLD

Haakon Shetelig.....	2
Kringlerkammene.....	3
Svultanthellere.....	9
Unnskyld - vår feil.....	16
Den hodeløse mannen i myra.....	18
Formidling, -plikt og ansvar.....	23

UNIVERSITETETS OLDSAKSAMLING — OSLO

Vikingskipshuset

Bygdøy.

De tre vikingskipene fra Tune, Gokstad og Oseberg. Åpent fra 2.mai - 31.aug., alle dager kl. 10-18, i sept. kl. 11-17, 1.okt. - 30.april, alle dager kl. 11-15.

